

Kildeoversigt

Kildesæt 1

Kilde 1: Samtale mellem Rudolf Höss og Leon Goldensohn, 8. april 1946.

Kildesæt 2

Kilde 2: Frikorps, artamaner og underkommandant i Dachau og Sachsenhausen: Uddrag fra Rudolf Höss' Personlige Optegnelser, februar 1947.

Kildesæt 3

Kilde 3: Gasning: Uddrag fra Rudolf Höss' Personlige Optegnelser, februar 1947.

Kilde 4: SS-gruppefører Maximilian von Herfs rapport fra Auschwitz, maj 1943.

Kilde 5: Selektion: Uddrag fra Rudolf Höss' Personlige Optegnelser, februar 1947.

Kilde 6: Selektion: Uddrag fra Primo Levi, *Hvis dette er et menneske*, 1947.

Kildesæt 4

Kilde 7: Walter Dürrfelds afhøring i Nürnberg, 1947.

Kilde 8: Erklæring fra Höss om Dürrfeld, 1947.

Kilde 9: Vidneudsagn fra overlevende fange i Buna-Monowitz, 1947.

Kilde 10: Arbejde: Uddrag fra Primo Levi, *Hvis dette er et menneske?* 1947.

Kildesæt 5

Kilde 11: Uddrag fra Konrad Morgen rapporten, sommer 1943.

Kilde 12: Rudolf Höss' efterrationalisering: uddrag fra Rudolf Höss' Personlige Optegnelser, februar 1947.

Kildesæt 6

Kilde 13: Primo Levis digt: *Hvis dette er et menneske*, 1947.

Kilde 14: Uddrag fra journalist Thomas Hardings interview med Inge-Brigit Höss til Washington Post, 7. september 2013.

Kilde 15: Den israelske journalist, Tal Bashan i samtale med Rudolf Höss barnebarn, Rainer Höss, Jerusalem Post, 2016.

Kilde 16: Rainer Höss og Irene Albas besøg i Auschwitz: uddrag af Thomas Hardings biografi *Hanns og Rudolf: En tysk jødes jagt på kommandanten af Auschwitz*, 2013.

Kilde 17: Interview med Primo Levi, 1986.

Kildesæt 1

Kildeoplysninger til kilde 1: I foråret 1946 blev Rudolf Höss pågrebet af den britiske efterretningstjeneste og blev kort efter overført til fængslet i Nürnberg, hvor han skulle fungere som vidne i Nürnberggretssagerne. Under sin fængsling i Nürnberg indgik han i en række samtaler med den amerikanske psykiater, Leon Goldensohn. Som læge og psykiater havde Goldensohn ansvaret for de indsattes helbred og interviewede i den forbindelse en lang række af de fængslede nazister, herunder Hans Frank, Hermann Göring og Rudolf Höss. Goldensohn nedskrev sine interviews og havde planlagt at skrive en bog. Da han pludseligt døde i 1961, besluttede hans bror, Eli Goldensohn, sig for at renskrive og udgive Leon Goldensohns notesbøger. Resultatet er den bog, vi i dag kender som *Nürnberginterviewene*.

(Nedenstående uddrag er fra Robert Gellatelys redigerede udgave, *The Nuremberg Interviews: Conversations with the Defendants and Witnesses, Conducted by Leon Goldensohn*, Random House, s. 296)

Kilde 1

Samtale mellem Rudolf Höss og Leon Goldesohn, 8. april, 1946

"Jeg var kommandant i Auschwitz i fire år, fra maj 1940 indtil først i december 1943."

- *Jeg spurgte hvor mange mennesker der blev dræbt i Auschwitz mens han var der.*

"Det præcise antal kan ikke fastsættes med sikkerhed. Omkring 2,5 millioner jøder, vil jeg vurdere."

- *Kun jøder?*

"Ja."

- *Også kvinder og børn?*

"Ja."

- *Hvad tænker du om det nu? Höss' blik var blankt og apatisk. Jeg gentog spørgsmålet og spurgte ham, om han bifaldt det, der var foregået i Auschwitz.*

"Jeg havde mine personlige ordrer fra Himmler."

- *Protesterede du overhovedet?*

"Det kunne jeg ikke. Jeg blev nødt til at acceptere de begrundelser, Himmler gav mig."

- *Med andre ord, du mener det var retfærdigt at myrde 2,5 millioner mænd, kvinder og børn?*

- *"Måske ikke, men Himmler fortalte mig, at hvis jøderne ikke blev udryddet en gang for alle, så ville jøderne udrydde det tyske folk."*

Fokuspunkter og opgaveforslag til gennemgang af kilden

Kilde 1 er tænkt som supplement til billede 1. Hvor billede 1 portrætterer Höss som et helt almindeligt familiemenneske, får vi i kilde 1 at vide, hvad han har gjort. Kilde 1 kan derfor fungere som en slags øjenåbner i forhold til billede 1 og kan lægge op til en diskussion om følgende problemstillinger og dilemmaer:

- Diskuter, hvordan Höss' portræt som almindeligt familiemenneske på billede 1 kan forenes med hans gerninger som beskrevet i kilde 1.
- Diskuter, hvordan Höss forholder sig til sin skyld.
- Tal evt. om kildens ophavssituation. Hvorfor tror du, at Goldensohn har en interesse i at få indblik i Höss' tanker og motiver? Og hvad betyder det for Höss' udsagn, at han er i samtale med en psykiater?
- Höss udtaler, at 2,5 millioner jøder blev myrdet i Auschwitz. I sine personlige optegnelser fra 1947 retter han imidlertid sig selv og nævner tallet 1,1 millioner, det samme tal som de fleste historikere i dag accepterer. Hvad fortæller det os om Höss' syn på det, han har gjort?

Kildesæt 2

Kildeoplysninger til kilde 2: Höss vendte hjem fra Første Verdenskrig i 1919. Hans familie ønskede, at han blev katolsk præst, men i stedet valgte han at blive medlem af Frikorps Rossbach. Frikorps Rossbach var en af de mange paramilitære grupper, som florerede i Tyskland efter Første Verdenskrig, og korpset deltog i kampene mod det kommunistiske Sovjetunionen i Letland i 1920. Formålet med den tyske indblanding i de baltiske lande var at forhindre Sovjetunionen i at overtage kontrollen der, idet man frygtede, at den kommunistiske revolution kunne sprede sig til Tyskland.

Som medlem af Frikorps Rossbach blev Rudolf Höss indblandet i et æresdrab, som kostede ham fire år i fængsel. Efter sin frigivelse fra fængslet i 1928 blev han medlem af det højreekstreme landbrugskollektiv, artamanerne. Her opsøgte lederen af SS, Heinrich Himmler ham i 1934 og tilbød ham en stilling i SS.

Nedenstående kilde er et uddrag fra Höss' personlige optegnelser, som han skrev under sit polske fangenskab i 1947 kort før sin henrettelse. I uddraget beskriver Höss sin tid i frikorpset og hos artamanerne og sine første oplevelser som vagt i koncentrationslejrene Dachau og Sachsenhausen.

(Kilden er gengivet i Steven Paskulys redigerede og oversatte udgave af Rudolf Höss' personlige optegnelser, *Death Dealer*, Prometheus, 1992, s. 60-96).

kilde 2

Frikorps, artamaner og underkommandant i Dachau og Sachsenhausen: Uddrag er Rudolf Höss' personlige optegnelser, 1947

Selv under 1. Verdenskrig var jeg i tvivl om, hvorvidt jeg ønskede at blive præst. Mine oplevelser med salg af hellige relikvier i det hellige land havde ødelagt min tro på præsteskabet, og jeg begyndte så småt at forkaste den [katolske] tro, min far havde sat så stor pris på

[...]

Efter min mors død plagede min værge og min familie mig om at begynde på præsteseminariet... Jeg var rasende og gik til min onkel. Her afskrev jeg mig min arv, og med en brændende vrede sagde jeg farvel til min familie. Næste dag tog jeg til Østpreussen for at blive frivillig i de Baltiske Stater. På den måde fik jeg løst problemet med min profession. Jeg blev soldat igen

[...]

Kampene i de baltiske stater var mere brutale end noget andet, jeg havde oplevet. Der var ingen frontlinje, og der var fjender overalt. For første gang så jeg grusomheder begået mod civile. Letterne tog frygtelig hævn over de af deres landsmænd, som husede os tyskere

[...]

Frikorpsene var i årene 1918-1921 et mærkeligt, historisk fænomen. Uanset hvilken regering der havde magten, gjorde de brug af dem når der var grænsestridigheder.

[...]

Efter jeg blev løsladt fra fængslet i 1928, kontaktede jeg artamanerne. Jeg havde stiftet bekendtskab med dem i fængslet gennem deres skrifter. Det var et lille samfund bestående af patriotisksindede unge... De ønskede at undslippe det usunde og nedbrydende liv i byerne... De afskyede alkohol og nikotin og alt der ikke var til gavn for en sund udvikling af krop og sind. Gennem en sund livsstil håbede de, at de kunne finde tilbage til den muld, som deres forfædre var rundet af.

[...]

I juni 1934 opsøgte Himmler mig hos artamanerne og bad mig om at blive en del af SS. Jeg kæmpede med beslutningen længe... Det var fristende at blive soldat igen, og denne følelse viste sig at være stærkere end min kones overbevisning om, at livet som SS'er ikke ville tilfredsstille mit indre jeg... Jeg var dog overbevist om, at vi stadig kunne fastholde vores drøm [om et liv på landet] da jeg blev lovet en hurtig forfremmelse med alle de økonomiske fordele, som følger med... Dette mål, en gård til os og til vores børn, forblev med os, også i de senere år...

[I 1934 begynder Höss sin karriere i SS som vagt i den første nazistiske koncentrationslejr, Dachau, hvor SS-Obergruppenführer (general) Theodor Eicke er kommandant.]

Eicke havde imprintet ideen om "farlige statsfjender" så grundigt i hovedet på sine SS-mænd, og han havde prædikeret dette i så mange år, at alle, som ikke vidste bedre, troede på det... På den måde fik han skabt et had til fangerne... Denne indoktrinering forklarer al mishandlingen og torturen af fangerne i lejren... Jeg må indrømme, at jeg var pligtopfyldende og udførte mit arbejde til alles tilfredshed... Som gammelt medlem af nazistpartiet var jeg overbevist om nødvendigheden af koncentrationslejrene. De virkelige statsfjender blev nødt til at blive bragt af vejen på en sikker og forsvarlig måde; de asociale og de uhelbredeligt kriminelle, som man ikke ville kunne dømme under den nuværende lovgivning, blev nødt til at miste deres frihed så andre kunne føle sig i sikkerhed for deres destruktive adfærd. Jeg var også overbevist om, at kun SS og den nye [nazistiske] stat kunne udføre dette stykke arbejde. Men jeg var ikke enig i Eickes metoder.

Fokuspunkter og opgaveforslag til gennemgang af kilden

- Undersøg hvad Weimarrepublikken er. Brug evt. Den Store Danske.
- Hvordan beskriver Höss frikorpsene og hvad kan det fortælle os om 1. verdenskrigs formodede afslutning i 1919 og de politiske tilstande i Weimarrepublikken og på Østfronten i 1920'erne?
- Hvad lærer vi om Höss i uddraget, og hvordan vil du karakterisere hans liv?
- Artamanerne var en højreradikal gruppe, som baserede sig på en antisemitisk og racistisk ideologi. Formålet med deres livsstil var at fremelske det rene, ariske blod. Dette undlader Höss at fortælle sin læser. Hvorfor mon?
- Hvordan forklarer Höss sin beslutning om at forlade gården?
- Hvordan forklarer Höss mishandlingen og torturen i koncentrationslejrene, og hvordan portrætterer han sit eget ansvar i det?
- Hvad er Höss' overordnede syn på lejrene og hvad fortæller det os om hans ideologiske ståsted? (fx er han autoritær, tro på straf, modstander af et liberalt demokrati).
- Kilden er skrevet mens Höss sidder fængslet og venter på sin dødsdom. Den er også nedfældet mere end ti år efter de begivenheder, den beskriver. Diskuter på den baggrund kildens troværdighed.

Kildesæt 3

Kildeoplysninger til kilde 3: Ligesom kilde 2 er nedenstående kilde et uddrag fra Höss' personlige optegnelser. I uddraget beskriver Höss den første gasning og sine senere reaktioner på gaskamrene. Den første gasning fandt sted i efteråret 1941, og ofrene var ikke jøder, men russiske krigsfanger. I uddraget giver Höss indtryk af, at han selv har været frakoblet situationen, som en slags uvilligt vidne til det, der er sket.

(Kilden er gengivet fra Steven Paskulys redigerede og oversatte udgave af Rudolf Höss personlige optegnelser, *Death Dealer*, Prometheus, 1992, s.162).

kilde 3

Gasning: Uddrag fra Rudolf Höss' personlige optegnelser, februar 1947.

Drabet på disse russiske fanger generede mig ikke synderligt. Ordren var givet, og jeg skulle blot udføre den. Jeg må indrømme at gasningen beroligede mig, for massedrabet på jøderne skulle snart begynde og på det tidspunkt var hverken Eichmann eller jeg selv sikker på, hvordan det skulle foregå. Nu havde vi gassen, og vi havde en procedure. Jeg skælvede altid ved tanken om at skulle gennemføre udryddelsen ved skydning, især når jeg tænkte på, hvor mange det drejede sig om og på kvinderne og børnene... Jeg var derfor lettet, da jeg så, hvordan vi kunne undgå et blodbad og at ofrene ville blive sparet for mange lidelser indtil sidste øjeblik. Det var præcist det, der havde bekymret mig, når Eichmann havde beskrevet for mig, hvordan Einsatzgrupperne havde mejet jøderne ned med maskinpistoler og maskingeværer. Mange grusomme scener havde fundet sted, folk der løb væk efter de var blevet skudt, kvinderne og børnene. Mange af Einsatzgruppens medlemmer havde ikke kunnet tåle at vade rundt i blod; nogle havde begået selvmord, andre var blevet gale og de fleste havde tyet til alkohol

[...]

Jeg blev nødt til at stå koldt og se til mens mødre gik ind i gaskamrene med deres leende eller grædende børn. Ved en bestemt lejlighed var der to børn, som legede, og ingen kunne få sig til at fjerne dem... Jeg glemmer aldrig det bedende udtryk i moderens øjne... Alle kiggede på mig. Jeg blev nødt til at handle. Jeg gav en sergent et tegn, og han samlede de skrigende børn op og bragte dem ind i gaskammeret... tro mig, jeg følte at jeg skulle synke i jorden af medlidenhed... time efter time var jeg tvunget til at være vidne til alt hvad der skete. Dag og nat måtte jeg se til, mens lig blev trukket ud af gaskamrene og brændt, se deres tænder blive rykket ud, se deres hår blive klippet af. I timevis måtte jeg stå i den frygtelige stank mens massegravene blev åbnet og lig blev brændt...

Jeg måtte også kigge gennem hullet og se dødsprocessen i gaskamrene, fordi lægerne bad mig om det... Jeg måtte vise alle at jeg ikke kun udstedte ordre og direktiver, men at jeg også var villig til at være til stede, når disse ordrer blev ført ud i livet.

Fokuspunkter og opgaveforslag til gennemgang af kilden

- Hvad fortæller kilden noget om?
- Hvad er Höss primære bekymring i forbindelse med udryddelsen af jøderne?
- Hvis vi kigger på Höss beskrivelse, hvad er den primære grund så til, at tyskerne indførte gas som drabsmetode?
- Höss var øverstkommanderende i lejren. Fx rangerede han over de SS-læger, som efter hans eget udsagn beder ham om at kigge gennem hullet og se dødsprocessen. Alligevel bruger han hele tiden formuleringen "blev nødt til" eller "være tvunget til." Prøv at identificere de situationer, hvor Höss faktisk foretager et valg, og tal derefter om Höss' sprogbrug og forsøg på at portrættere sig selv som offer.
- Sammenhold kilden med kilde 4 (uddraget fra SS Gruppefører, Maximilian von Herfs rapport). Hvordan beskriver Herf Höss' personlighed og praksis, og hvordan stemmer dette overens med Höss' egen beskrivelse i kilde 3? Hvor troværdig er Höss?

Kildeoplysninger til kilde 4: I maj 1943 foretog chefen for SS-personalhauptamt, SS-gruppefører Maximilian von Herf inspektionsrejser til de tyske koncentrationslejre - en opgave som Höss selv overtog efter han var blevet forflyttet til Berlin i december 1943. Herf skrev i den forbindelse en rutinemæssig rapport efter sit besøg i Auschwitz, hvor han blandt andet beskrev Rudolf Höss' kvalifikationer og indsatser.

(Uddraget er gengivet i Volker Koop, *Rudolph Höss: Der Kommandant von Auschwitz, Eine Biographie*, Köln: Böhlau Verlag, 2014, 54.)

kilde 4

Rapport fra SS Gruppefører, Maximilian von Herf, chef for SS-Personalhauptamt, maj 1943.

Koncentrationslejr Auschwitz, Lagerkommandant SS-Obersturmbahnführer Höss.

God soldatermæssig fremtoning, sportslig, rytter, forstår at begå sig i alle lag, rolig og simpel, men dog bestemt og saglig. Han fører sig ikke frem, men lader sine bedrifter tale for sig selv. H. er ikke kun en god lejrkommandant, men har også bragt nye tanker og nye, banebrydende uddannelsesmetoder til KZ-væsnet. Han er en god organisator og en god landmand, og er en forbilledlig tysk pioner for de østlige territorier. H. er ubetinget kvalificeret til at blive indsat i en ledende stilling inden for KZ-væsnet. Hans styrke ligger i at løse praktiske problemer.

Fokuspunkter og opgaveforslag til gennemgang af kilden

- Hvad fortæller kilden os om Rudolf Höss?
- Kilden er skrevet i 1943. Undersøg, hvilken lejr Auschwitz er på det tidspunkt.
- Sammenhold kilde 3 og 4 og diskuter Höss' troværdighed i kilde 3 (Bemærk, Herf beskriver Höss som praktisk og initiativrig, hvorimod Höss beskriver sig selv som initiativforladt og handlende under ordrer).

Kildeoplysninger til kilde 5: I foråret 1941 begyndte opførelsen af Auschwitz II - Birkenau. Det var denne del af lejren, der fra efteråret 1941 dannede rammen for eksperimenter med Zyklon B på russiske krigsfanger og i foråret 1942 husede de første egentlige gaskamre. Gaskamrene blev bygget med det formål at myrde de europæiske jøder. Når transporter ankom, undergik de jødiske ofre en selektionsproces, hvor SS-læger bestemte, hvem der var arbejdsdygtige og derfor kunne bruges til tvangsarbejde i de omkringliggende fabrikker, og hvem der skulle sendes direkte til gaskamrene. Langt de fleste kom ikke gennem selektionens nåleøje, og af de, som gjorde, døde størstedelen af sult og udmattelse i arbejdslejrene.

(Nedenstående er et uddrag fra Steven Paskulys redigerede og oversatte udgave af Rudolf Höss personlige optegnelser, *Death Dealer*, Prometheus, 1992, s.35).

Kilde 5

Selektion: Uddrag fra Höss' optegnelser, 1947

Det var meningen, at udvælgelsen af de arbejdsdygtige jøder skulle foretages af SS-læger, men det skete ofte, at befalingsmændene fra de afdelinger, der var ansvarlige for at rekruttere tvangsarbejdere til fabrikkerne, selv stod for udvælgelsen uden mit vidende eller min godkendelse. Dette var en kilde til konstante konflikter mellem SS-lægerne og de befalingsmænd, som stod for arbejdslejren [...] Af sikkerhedsgrunde ville Gestapos hovedkvarter i Berlin tilintetgøre så mange jøder som muligt [...] Det økonomiske hovedkvarter i Berlin (SS-WVHA) var derimod kun interesseret i at samle så stor en arbejdsstyrke som muligt.

Rigslægen-SS havde etableret et selektionsreglement, og han var af den overbevisning, at kun de fuldstændigt arbejdsdygtige skulle udvælges. De svage, de gamle og de, som kun var relativt sunde ville blot udgøre en unødvendig belastning for hospitalet... Jeg var af den overbevisning, at kun de stærke og arbejdsdygtige jøder skulle udvælges til at arbejde.

Selektionsprocessen var, som følger: togvognene blev aflæsset en efter en. Efter at have sat deres bagage, skulle jøderne defilere en efter en foran SS-lægerne, som bestemte, om de var i god fysisk form. De, som blev betragtet som arbejdsdygtige, blev uden undtagelse bragt til arbejdslejren.

Fokuspunkter og opgaveforslag til gennemgang af kilden

- Hvilke aktører og konflikter beskriver Höss? Hvorfor tror I de konflikter opstår? Og hvad fortæller det os om de nazistiske gerningsmænds forskellige motiver og ideologiske ståsteder?
- Höss skriver: "Jeg var af den overbevisning, at kun de stærke og arbejdsdygtige jøder skulle udvælges til at arbejde." Hvad fortæller det os om ham?
- Sammenhold kilden med kilde 6 og billede 6. Hvordan vil I karakterisere de forskellige måder at portrættere selektionsprocessen på, og hvilket samlet billede får vi af processen? (Der er fx stor forskel på det tempo, der beskrives. Levi beskriver et meget hurtigt og forvirrende tempo, hvorimod Höss beskriver en langsom, ordnet proces).

Kildeoplysninger til kilde 6: Primo Levi var italiensk kemiker fra Torino -og så var han jøde. Han tilsluttede sig i 1944 den italienske partisanbevægelse, som kæmpede mod den nazistiske

besættelse af Norditalien. Han blev tilfangetaget, og fordi han var jøde, blev han sendt til Auschwitz. Levi var ung og rask og overlevede derfor selektionsprocessen. Han sad fanget i Auschwitz i 10 måneder.

Primo Levi sagde altid selv, at han blev forfatter så han kunne skrive om det, der var foregået i Auschwitz. I 1947, samtidig med at Rudolf Höss skrev sine personlige optegnelser i et fængsel i Polen, udgav Primo Levi sin første bog, *Hvis dette er et menneske*. Bogen er en nøgtern beskrivelse af Levis oplevelser i Auschwitz og betragtes i dag som en litterær klassiker. Efter krigen arbejdede Levi som kemiingeniør for en række italienske firmaer samtidig med sin forfattergerning. Primo Levi kæmpede livet igennem med depression og begik selvmord i 1987.

I nedenstående uddrag af *Hvis dette er et menneske* beskriver Primo Levi selektionsprocessen.

(Fra Primo Levi, *Hvis dette er et menneske*, oversat af Nina Gros, Forlaget Forum, 2003, s. 16-17)

Kilde 6

Selektion: Uddrag fra Primo Levi, Hvis dette er et menneske, 1947

Opbruddet kom pludseligt. Døren blev åbnet med et brag og mørket genlød af udenlandske ordrer, af den barbariske gøen tyske befalingsmænd altid brugte, og som syntes at slippe århundreders vrede løs. En stor platform kom til syne foran os, oplyst af projektører. Et stykke bag den en række lastbiler. Så blev alt igen stille. En eller anden oversatte: vi skulle kravle ud med vores bagage og stille den langs toget. På et øjeblik vrimlede det med skygger på platformen. Men vi var bange for at bryde stilheden. Alle havde travlt med deres bagage, ledte efter hinanden, kaldte, men frygtsomt, nærmest hviskende.

En snes SS'ere stod rundt omkring med spredte ben og et ligegyldigt udtryk i ansigtet. På et tidspunkt maste de sig ind mellem os, og med behersket stemmekraft og stenansigter gav de sig hurtigt til at udspørge os, en efter en, på dårligt italiensk. Men det var ikke alle de udspurgte, kun nogle af os. "Hvor gammel? Syg eller rask?" og alt afhængigt af svaret blev vi vist i to forskellige retninger.

Alt var så stille som i et akvarium, eller som i visse drømme. Vi havde ventet os noget mere apokalyptisk. De lignede almindelige politifolk. Det var på en gang foruroligende og afvæbnende. En eller anden dristede sig til at spørge om bagagen, og de svarede:

"bagagen bagefter". En anden ville ikke forlade sin kone og de sagde: "bagefter sammen igen". Mange mødre ville ikke skilles fra børnene, og de sagde: "Godt, godt, blive hos barn". Hele tiden med en rolig sikkerhed som var det deres daglige arbejde. Men Renzo var lidt for længe om at sige farvel til Francesca, sin forlovede, og med et enkelt slag slog de ham til jorden. Det var deres daglige arbejde.

På mindre end ti minutter var alle duelige mænd samlet i én gruppe. Hvad der skete med de andre, med kvinderne, med børnene, med de gamle, fik vi ikke at vide, hverken dengang eller siden. Natten opslugte dem lige så stille. I dag ved vi at denne hurtige og summariske udvælgelse havde det formål at vurdere hvem af os der var i stand til at yde et nyttigt stykke arbejde for das Reich. Vi ved at kun seksoghalvfjerds mænd og niogtyve kvinder kom til andre lejre, Monowitz-Buna og Birkenau, og at ingen af de andre, mere end fire hundrede, var i live dagen efter. Vi ved også at ikke engang dette spinkle diskriminationsprincip mellem egnet og uegnet altid blev fulgt, og at man senere anvendte en mere enkel metode med at åbne begge vognens døre, uden varsel og instruktioner til de nyankomne. Den der tilfældigvis steg ud på den ene side af togstammen endte i lejren, de andre i gaskamrene.

Det er grunden til at den tre-årige Emilia døde, For tyskerne var det en historisk nødvendighed at slå jødernes børn ihjel. Emilia var datter af ingeniør Aldo Levi fra Milano, et nysgerrigt, muntert og intelligent barn. Det var lykkedes hendes forældre at vaske hende under rejsen i den overfyldte vogn. De havde medbragt et lille zinkbadekar, som den blødsødne tyske maskinist havde tilladt dem at fylde med lunkent vand fra det lokomotiv, der førte os alle mod døden.

Således forsvandt vore kvinder, vore forældre, vore børn i løbet af få sekunder. Ingen fik lejlighed til at sige dem farvel. Vi så dem et kort øjeblik, som en mørk masse for enden af platformen. Så så vi ikke mere.

Fokuspunkter og opgaveforslag til gennemgang af kilden

- Hvilken slags kilde er der tale om, hvem er modtagerne og hvad betyder det for formidlingen af indholdet?
- Hvorfor tror du, at fangerne havde medbragt bagage, fx et zinkbadekar?
- Hvorfor tror du Levi nævner den tre-årige Emilia sidst i uddraget? Hvilken effekt har det?

- Hvilket indtryk får du af selektionsprocessen efter at have læst uddraget fra Primo Levi? Adskiller det sig fra det indtryk du fik af selektionsprocessen i kilde 5 og på billede 6 og hvordan?

Kildesæt 4: Auschwitz og I.G. Farben

Kildeoplysninger til kilde 7: I.G. Farben var Tysklands største kemiproducent. De var også den største produktionsvirksomhed, som gjorde brug af tvangsarbejdere fra Auschwitz i deres kunstgummi- og våbenindustri. Allerede i 1941 gik I.G. Farben i gang med at planlægge opførelsen af et stort kunstgummiværk i den lille by, Monowitz, som lå ved siden af Auschwitz, det såkaldte Buna-Monowitz eller Auschwitz III. I.G. Farben så fabrikken som en del af det nazistiske styres bestræbelser på at udvide den tyske indflydelsessfære og som en del af Herman Görings økonomiske 4-årsplan for krigsindustrien. Værket stod færdigt i oktober 1942. Som lejrkommandant forhandlede Höss med direktionsbestyrer og kemiker, Otto Ambros og havde i perioder daglig kontakt med bygningsleder, Walter Dürrfeld og med værkets daglige leder, Max Faust. Disse forhandlinger havde oftest en økonomisk karakter, fx hvor meget I.G. Farben skulle betale for en arbejder.

Otto Ambros og Walter Dürrfeld blev dømt til 8 års fængsel i den såkaldte I.G. Farben-proces i 1947-48, som var en del af Nürnbergretssagerne. De blev dømt for forbrydelse mod menneskeheden. Ambros blev løsladt i 1951 og blev derefter rådgiver for en række tyske kemivirksomheder, for den amerikanske hær og for den første vesttyske rigskansler, Konrad Adenauer. Han døde i 1990. Dürrfeld blev ligeledes løsladt i 1951 og fortsatte sin karriere som kemiingeniør hos en række vesttyske kemivirksomheder. Han døde i 1967. Max Faust var vidne i retssagerne med blev ikke retsforfulgt.

(Nedenstående kilde er et udskrift fra afhøringen af Walter Dürrfeld i Nürnberg i 1947. Kilden er gengivet i Volker Koop, *Rudolph Höss: Der Kommandant von Auschwitz, Eine Biographie*. Köln: Böhlau Verlag, 2014, s. 256).

kilde 7

Walter Dürrfelds afhøring i Nürnberg, 1947

Koncentrationslejr og I.G. værket er to adskilte områder, to åndelige verdner, kun overfladisk forbundet via det samme navn, men mellem dem er der en afgrund:

Der koncentrationslejr	Her et I.G. værk!
Der tilintetgørelse	Her genopbygning via I.G.!
Der vanvittige befalinger	Her en vilje til at skabe
Der håbløshed	Her dristige forhåbninger
Der død	Her liv

Fokuspunkter og opgaveforslag til gennemgang af kilden

- Hvordan beskriver Dürrfeld forholdene på I.G. Farbenværket?
- Hvad er kildens ophavssituation, og hvordan tror du det påvirker Dürrfelds udsagn?
- Sammenlign Dürrfelds beskrivelse af I.G. Farbenværket med de oplysninger, du får i kilde 8, 9 og 10. Hvor troværdig er Dürrfeld?

Kildeoplysninger til kilde 8: Rudolf Höss fungerede som vidne i Nürnbergretssagerne. I den forbindelse blev han blandt andet bedt om at indgive en erklæring om Dürrfelds lederskab. Denne erklæring er gengivet i nedenstående kilde.

(Kilden er gengivet i Volker Koop, *Rudolph Höss: Der Kommandant von Auschwitz, Eine Biographie* (Köln: Böhlau Verlag, 2014, s. 253).

Kilde 8

Erklæring fra Höss om Dürrfeld, 1946

Han var Bunas midlertidige leder i Auschwitz indtil værket stod færdigt. Han havde ansvar for alle anliggender vedrørende forvaltning, byggeri og maskineri. Han besøgte endda selve lejren [Auschwitz 1 og 2]. Han kendte til gasningen af mennesker i Birkenau og var bekymret for, hvordan han skulle videreformidle disse skrækkelige ting til sine medarbejdere. Dr. Dürrfeld var, ligesom de andre direktionsmedlemmer, ansvarlig for den dårlige behandling af indsatte på samme måde, som jeg som kommandant for koncentrationslejren var ansvarlig for den mindste underofficers udskejelser.

Fokuspunkter og opgaveforslag til gennemgang af kilden

- Hvordan beskriver Rudolf Höss Walter Dürrfeld og hvordan tror du kildens ophavssituation påvirker Höss' beskrivelse?
- Sammenlign kilde 7, 8, 9 og 10 og diskuter henholdsvis Dürrfeld, Höss og Levis troværdighed.

Kildeoplysninger til kilde 9: Nedenstående kilde er et vidneudsagn fra en overlevende fra Buna-Monowitz. Vidneudsagnet blev givet i forbindelse med retssagen mod Otto Ambros og Walter Dirrfeld.

(Kilden er gengivet i Volker Koop, *Rudolph Höss: Der Kommandant von Auschwitz, Eine Biographie* (Köln: Böhlau Verlag, 2014, s. 256).

Kilde 9

Vidneudsagn fra overlevende fange i Buna-Monowitz, 1947.

Den mest almindelige straf i lejren var slag... som blev udført på en træbuk..... [straffen] bestod af 20-25 slag. En anden straf, som afhang af ens politiske afdeling [om man var forbryder, politisk fange eller jøde] var at stå i et mellemrum mellem det elektrisk ladede hegn og pigtrådshegnet, som omgav lejren... Der blev også udført selektioner [til gaskamrene] i lejren. Disse blev udført på SS-anvisning men helt sikkert også på anvisning af I. G. Ledelsen, som ikke ønskede syge fanger i lejren.

Fokuspunkter og opgaveforslag til gennemgang af kilden

- Sammenlignet med kilde 7 og 8, hvordan forstår vidnet forholdet mellem Auschwitzlejren og I.G. Farben værket? (Note: fx han skelner ikke mellem dem). Hvad fortæller det os om forholdene på værket og om I.G. Farbens ansvar for folkedrabet?

Kildeoplysninger til kilde 10: Ligesom kilde 6 er nedenstående kilde et uddrag fra Primo Levis, *Hvis dette er et menneske*. I uddraget beskriver Levi forholdene i Auschwitz III (Buna-Monowitz). Han beskriver blandt andet de forskellige grupper af indsatte, den konstant nagende sult og den totale fysiske og psykiske nedbrydelse af fangerne i lejren.

(Kilden er gengivet i Nina Gross' oversættelse af Primo Levi, *Hvis dette er et menneske*, Forlaget Forum, 2003, s. 33-38)

kilde 10

Uddrag fra Primo Levi, Hvis dette er et menneske, 1947

Gangene [mellem køjerne] er så snævre at to mennesker dårligt kan gå forbi hinanden, og det samlede gulvareal er så lille at alle barakkens beboere ikke kan være der på samme tid medmindre halvdelen ligger i køjerne... Midt i lejren er der en kæmpemæssig appelplads, hvor vi samles om morgenen... Foran appelpladsen er der

en strimmel græs, omhyggeligt slået, hvor galgerne stilles op, når der er brug for dem. Vi lærte snart at lejrens gæster er opdelt i tre kategorier: kriminelle, politiske og jøder. Alle har sribet tøj på, men de kriminelle har en grøn trekant... de politiske en rød, og jøderne, som der er flest af, har den røde og gule jødestjerne. Der er også SS'ere, men kun ganske få, og de bor ikke i lejren... Vores egentlige befalingsmænd er de grønne trekanter. De har hånds- og halsret over os...

Vi har også lært andre ting, mere eller mindre hurtigt, alt afhængigt af vores intelligens. At svare "Jawohl", aldrig at stille spørgsmål, altid lade som om vi har forstået. Vi har lært hvad mad er værd. Også vi skraber omhyggeligt bunden af madskålen.

[...]

Og så er jeg ikke engang nået til arbejdet endnu... Vi arbejder alle sammen, undtagen de syge... Hver morgen forlader vi lejren for at drage til Buna. Hver aften vender vi tilbage i afdelinger. Hvad arbejdet angår er vi opdelt i cirka to hundrede kommandos... Der findes gode og dårlige kommandos... Der er også kommandos som beskæftiger specialister, alle knyttet til et særligt værksted... og mere eller mindre direkte afhængig af civile formænd, mestendels tyskere eller polakker...

Sådan er vores liv. Hver dag, Ausrücken og Einrücken, efter den fastsatte rytme; ud og hjem; arbejde, sove og spise; blive syg, komme sig igen eller dø.

... Og hvor længe? Men de gamle ler ad dette spørgsmål som kun nyttilkomne stiller. De ler og svarer ikke. For dem er problemet om en fjern fremtid blegnet for måneder og år siden; den har ingen betydning i forhold til de meget mere presserende og konkrete problemer om den nære fremtid: hvor meget vil vi få at spise i dag, om det sner, om der er kul der skal aflæsses.

Var vi fornuftige ville vi affinde os med at vores skæbne er komplet ukendt, at alle gisninger er nytteløse og urealistiske. Men menneskene er kun sjældent fornuftige når deres skæbne er på spil...

Derfor har jeg altså nået bunden. Når det er nødvendigt lærer man hurtigt at fortrænge både fortid og fremtid. Fjorten dage efter min ankomst led jeg allerede af den berømte sult, en kronisk sult som er ukendt for frie mennesker, en sult som får en til at drømme om natten, og som lejrer sig i alle ens lemmer... På hælene har jeg også de følelsesløse sår, som ikke vil hele. Jeg skubber vogne, skovler jord, får valne hænder i regnen, ryster som et espeløv i vinden. Min krop er ikke min længere, min mave er svullen, mine lemmer radmagre, ansigtet oppustet om morgenen og indfaldent om

aftenen. Nogle af os er gule i huden, andre grå. Ses vi ikke et par dage kan vi ikke genkende hinanden.

Vi italienerne havde besluttet at mødes hver søndag aften i et hjørne af lejren, men det holdt vi hurtigt op med, det var for trist at finde færre og færre hver gang og at se hinanden stadig mere deforme og elendige.

Fokuspunkter og opgaveforslag til gennemgang af kilden

- Hvad kan vi lære om Auschwitz fra Levis beskrivelse?
- Hvordan beskriver Levi den fysiske og psykiske nedbrydelse af fangerne i lejren? Er der noget særligt du hæfter dig ved?
- Hvordan udfordrer Primo Levis vidnesbyrd Dürrfelds portrættering af I.G. Farben-værket i kilde 7?
- Italienerne havde aftalt at mødes hver søndag, men opgiver det. Hvad kan det fortælle os om relationerne mellem fangerne i lejren?

Kildesæt 5: Afsked med Auschwitz

Kildeoplysninger til kilde 11: I foråret 1943 nåede rapporter om omfattende tyveri og korrupsion i Auschwitz SS-hovedkontoret i Berlin. De værdigenstande, som SS'erne stjal fra deres jødiske ofre skulle have tilfaldet den tyske stat. I stedet faldt de i private SS-hænder. Derfor igangsatte den øverste ansvarlige for SS, Heinrich Himmler en undersøgelse af korrupsionens omfang og sendte den tyske dommer, Konrad Morgen, til Auschwitz. Nedenstående kilde er et uddrag af Konrad Morgens rapport til Himmler, som kostede Rudolf Höss sit job som kommandant af Auschwitz.

Uddraget er gengivet i Volker Koop, *Rudolph Höss: Der Kommandant von Auschwitz, Eine Biographie*, Köln: Böhlau Verlag, 2014, s. 110-111).

kilde 11

Uddrag fra Konrad Morgens rapporten, sommer 1943

En SS-officer viste mig rundt i hele lejren og forklarede mig, hvordan dødsmaskineriet fungerede i alle sine detaljer. Krematorierne tiltrak sig ikke længere opmærksomhed. Jorden havde en løjerlig forsænkning, og en udenforstående kunne kun konstatere, at vognen forsvandt ned i en fordybning. En stor dør førte ind til de såkaldte omklædningsrum. Der var nummererede pladser og skilte til garderoben. Pile på væggen viste ind til bruserummet. Mærkningen var på seks eller syv sprog. I det kolossale krematorium var alt spejlblankt. Intet tydede på, at tusindvis af mennesker var blevet gasset og brændt der natten forinden. Intet var blevet tilovers fra dem, ikke engang et støvgran på ovnarmaturet. Jeg ville gerne lære SS-folkene at kende og begav mig derfor hen til deres vagtstue i Birkenau. Der fik jeg for første gang et virkeligt chok. Mens vagtstuen i almindelighed var spartansk indrettet, lå SS-mænd henslængt på puder og døsede med glasagtige øjne. Overfor et skrivebord stod et stort komfur, og fire til fem jødinder af orientalsk skønhed bagte kartoffelpandekager og fodrede SS-mændene, der lod sig betjene som pashaer. SS-folkene og de hustrulignende fanger var dus. Under mit forfærdede og spørgende blik trak min ledsager på skulderen og sagde: "Mændene har en svær nat bag sig, de har skullet færdiggøre adskillige transporter." I en række påfølgende stikprøvekontroller viste hver eneste stikprøve, at der var blevet hamstret formuer af guld, perler, ringe og valuta i samtlige møntfoder. I en eller to stikprøver blev der fundet kønsdele fra friskslagtede tyre, som skulle tjene til at forhøje den seksuelle potens.

Fokuspunkter og opgaveforslag til gennemgang af kilden

- Hvordan beskriver Konrad Morgen sit møde med Auschwitz? Hvad hæfter han sig ved og hvad gør størst indtryk på ham?
- Konrad Morgen har besøgt gaskamrene og krematorierne. Alligevel får han først "et virkeligt chok" da han kommer ind i vagtstuen. Hvad fortæller det os om ham?
- Hvilket indtryk af Auschwitz får du efter at have læst uddraget af Konrad Morgen rapporten? Hvordan er hans beskrivelse i forhold til fx Primo Levis og Rudolf Höss?
- Konrad Morgen er hyret til at undersøge korrupsion i en lejr, hvor der foregår et folkedrab. Overvej hvilket ansvar han bærer i den forbindelse.

Kildeoplysninger til kilde 12: I 1946 blev Rudolf Höss overført fra det internationale krigstribunal i Nürnberg til et polsk krigstribunal i Krakow, hvor han sad fængslet indtil sin hængning i april 1947. Her blev han opfordret til at nedfælde sine erindringer om Auschwitz, nazismen og Det Tredje Rige. Nedenstående kilde gengiver de sidste betragtninger, som Höss gjorde sig.

(Kilden er gengivet fra Steven Paskulys redigerede og oversatte udgave af Rudolf Höss personlige optegnelser, *Death Dealer*, Prometheus, 1992, s.171-178).

kilde 12

Rudolf Höss' efterrationalisering: uddrag fra Rudolf Höss personlige optegnelser, 1947.

Jeg bebrejdes hele tiden at jeg ikke nægtede at føre udryddelsesordren ud i livet: det forfærdelige drab på kvinder og børn. Jeg har allerede svaret på spørgsmålet i Nürnberg. Hvad ville der ske, hvis en eskadrilleleder nægtede at flyve ud på en bombemission over en by velvidende, at der ikke var våbenfabrikker... eller militære anlæg; fuldt vidende, at hans bomber ville dræbe kvinder og børn? Han ville sandelig være blevet stillet for en militær domstol. Men de allieredes efterforskere og anklagere ville ikke godtage denne sammenligning. Jeg mener det er sammenligneligt. Jeg var lige så meget en soldat og en officer som

eskadrillelederen var, selv om de ikke vil godkende Waffen SS som en militær enhed men mere som et partimilitær.

[...]

Hvad mener jeg i dag om Det Tredje Rige? Jeg forbliver, som jeg altid har være, en overbevist nationalsocialist i min tilgang til livet... Konzentrationslejrene før krigen blev nødt til at eksistere som depoter, hvor man kunne placere statsfjender... På samme måde var de nødvendige som en præventiv foranstaltning mod kriminalitet... Jeg kan se nu, at masseudryddelsen af jøderne var fundamentalt forkert. Det har nedkaldt hele verdens had og vrede over Tyskland. Det har ikke hjulpet den antisemitiske sag, men har tværtimod bragt jøderne tættere på deres endelige mål. Jeg har forklaret, hvordan koncentrationslejrens rædsler kom i stand. Jeg har aldrig personligt sanktioneret dem. Jeg har aldrig personligt mishandlet fanger for slet ikke at tale om at slå dem ihjel. Jeg har heller aldrig tolereret mishandling fra mine underordnede... Jeg vidste, at fangerne i Auschwitz blev mishandlet af SS, af deres civile arbejdsgivere. Jeg brugte alle midler jeg havde til min rådighed for at stoppe det. Men jeg kunne ikke.

Fokuspunkter og opgaveforslag til gennemgang af kilden

- Höss skriver, at udryddelsen af jøderne var forkert. Hvorfor?
- Höss forsøger at sammenligne folkedrab på jøderne med de allieredes bombardementer af tyske byer. Her er det oplagt at diskutere rimeligheden i denne sammenligning med eleverne. Eleverne kan fx overveje, om der forskel på at have drab på civile som den primære hensigt med krigsførelsen, i modsætning til at acceptere tab af civile liv i hvad der måske kan betragtes som en retfærdig krig (det, der på engelsk kaldes collateral damage)?
- Höss skriver, at han aldrig personligt har mishandlet fanger og at han forsøgte at stoppe en sådan mishandling. Hvad er betydningen af et sådant udsagn fra kommandanten af Auschwitz, som var ansvarlig for hundredtusindvis af drab på civile?

Kildesæt 6

Kildeoplysninger til kilde 13: Nedenstående digt indleder Primo Levis bog, *Hvis dette er et menneske* fra 1947. I digtet pålægger Primo Levi eftertiden at huske nazisternes forbrydelser mod jøderne og bruge dem som moralsk rettesnor.

I de sidste syv strofer er der en tydelig reference til en passage i femte Mosebog kap. 11 linje 18-21, hvor Gud taler til israelitterne:

"Læg jer de ord, jeg her siger, på sinde; I skal binde dem om jeres hånd som et tegn, og de skal sidde på jeres pande som et mærke. Lær jeres sønner dem, fremsig dem, både når du er hjemme, og når du er ude, når du går i seng, og når du står op. Du skal skrive dem på dørstolperne i dit hjem og i dine porte, så skal I og jeres børn må leve længe på den jord, som Herren lovede jeres fædre at give dem, ja, så længe himlen hvælver sig over jorden."

Levi vender imidlertid Guds velsignelse i sidste strofe til en forbandelse: "Måtte jeres huse falde sammen, sygdom ramme jer og børnene vende sig fra jer."

(Kilden stammer fra Nina Gross' oversættelse af Primo Levis, *Hvis dette er et menneske*, Forlaget Forum, 2003, s. 7)

Kilde 13

Primo Levis digt: *Hvis dette er et menneske*, 1947

I som lever i sikkerhed
i jeres varme huse
I der finder, når I kommer hjem om aftenen.
varm mad og venlige ansigter:
Tænk over om dette er et menneske
Som arbejder i mudder
Som ikke kender til fred
Som slås for en bid brøde
Som dør på grund af et ja eller et nej
Tænk over om dette er en kvinde
Uden hår og uden navn
Uden styrke til at mindes
Med tomme øjne og et goldt skød
Som en frø om vinteren
Tænk over at dette er sket:
Jeg giver disse ord videre til jer

Lad dem mejsle sig ind i jeres hjerter,
hjemme såvel som ude.
Når I går i seng, når I står op.
Gentag dem for jeres børn.
Eller måtte jeres huse falde sammen,
Sygdom ramme jer,
Og børnene vende sig fra jer.

Fokuspunkter og opgaveforslag til gennemgang af kilden

- Hvem taler Levi til og hvem taler han om?
- Ulig de andre uddrag I har læst fra *Hvis dette er et menneske?* er digtet ikke en nøgtern beskrivelse af de ting, der er sket i Auschwitz. Hvordan kan vi alligevel bruge digtet som historisk kilde? Hvad kan det fortælle os noget om?
- I de sidste 8 strofer er der en reference til Femte Mosebog, som er gengivet i kildeoplysningen. Hvorfor tror I Levi bruger denne reference, og hvorfor vender han Guds velsignelse til en forbandelse?

Kildeoplysninger til kilde 14: I 2013 udgav den amerikanske journalist, Thomas Harding, bogen *Hanns og Rudolf: En tysk jødes jagt på kommandanten af Auschwitz*. Hanns Alexander var Thomas Hardings grandonkel og den efterretningsofficer, som stod bag tilfangetagelsen af Rudolph Höss. Thomas Harding havde lavet omfattende research i forbindelse med udgivelsen af bogen og havde blandt andet interviewet Rudolf Höss' ældste datter, Inge-Brigit, som var knap 15 år, da hendes far blev pågrebet. Inge-Brigit havde tilbragt det meste af sin barndom i koncentrationslejre, først i Dachau og Sachsenhausen og senere i Auschwitz, og hun huskede sin barndom som idyllisk. Efter krigen arbejdede hun som model i Spanien. Her mødte hun sin første mand som hun fulgte til Washington, hvor hun fik arbejde i et jødisk-ejet modehus. Den nedenstående kilde er et uddrag af Thomas Hardings interview med den da 80-årige Inge-Brigit om hendes far og om hendes tid i Auschwitz.

(Interviewet blev publiceret i Washington Post, 7. september 2013)

kilde 14

Uddrag fra journalist Thomas Hardings interview med Inge-Brigit Höss til Washington Post, 7. september 2013

(https://www.washingtonpost.com/lifestyle/magazine/hiding-in-n-virginia-a-daughter-of-auschwitz/2013/09/06/1314d648-04fd-11e3-a07f-49ddc7417125_story.html?noredirect=on&utm_term=.26bc24fff4d5)

Inge-Brigit ville kun lade sig interviewe på den betingelse, at hendes efternavn eller andre detaljer, som kunne røbe hendes identitet, ikke blev afsløret.

"Der er så mange gale mennesker derude. Måske kunne de finde på at brænde mit hjem ned eller skyde nogen [selvom] det er så lang tid siden. Jeg kendte ikke noget til det, de gjorde, og jeg gjorde det ikke selv. Jeg taler aldrig om det - det er kun inden i mig. Det bliver ved med at være der."

Inge-Brigits eksmand, som er ingeniør, har fortalt mig, at Inge-Brigit berettede om sin far og sit liv i Auschwitz, da de først begyndte at date. Han sagde:

"Først blev jeg lidt chokeret, men så talte vi lidt mere om det, og jo mere vi talte desto mere indså jeg, at hun også var et offer lige som alle andre. Hun var bare et barn da det skete. Hun gik fra at have alt til intet at have."

Han sagde også, at de havde en udtalt aftale om aldrig at tale om hendes familiebaggrund. Han husker, at han fortalte hende:

"Det var en forfærdelig hændelse. Lad os ikke tale mere om det. Lad os leve vores liv lykkeligt og lade det alt sammen bag os. Det er ikke dit ansvar. Der er ingen grund til at bære rundt på din fars skyld."

[...]

Vi sidder i en lille alkove i den ene side af huset. Inge-Brigit klager over, at hendes fødder gør ondt. Jeg sidder på en pude ved siden af juletræet hvor der hænger en stjerne, som er strikket af hendes mor, Hedwig, kommandantens kone. Jeg starter med at spørge hende om den tid hun boede ved siden af Auschwitz.

"Det er bedst ikke at huske den slags ting," siger Inge-Brigit.

Hun er langt mere villig til at tale om dengang briterne fangede hendes far. På en kold martsaft i 1946 hamrede min grandonkel, Hanns Alexander - en tyskfødt jøde men på daværende tidspunkt britisk kaptajn - på familiens dør.

"Jeg kan huske de kom op til huset for at stille en masse spørgsmål. Jeg sad ved bordet med min søster. Jeg var omkring 13 år gammel. De britiske soldater skreg: 'Hvor er din far? Hvor er din far? Hvor er din far?' igen og igen så jeg fik ondt i hovedet. Jeg gik udenfor og græd under et træ. Jeg beroligede mig selv og min hovedpine gik væk, men jeg havde migræne i flere år efter. Disse migræner stoppede for et par år siden, men siden jeg modtog Deres brev, er de startet igen... Jeg er stadig bange her i Washington. Der er mange jødiske mennesker, og de hader stadig tyskerne. Det stopper aldrig."

En konsekvens af at holde fortiden hemmelig er måske, at den aldrig bliver undersøgt ordentligt. Inge-Brigit fortæller mig, at hun aldrig har været på The National Holocaust Museum (i Washington). Og selv om hun godt kan se at museer er gode til at minde os om fortidige forbrydelser, så mener hun at museet burde ligge i Auschwitz eller Israel, ikke i Washington.

"De gør alting værre end det er. Det er så forfærdeligt, jeg kan ikke holde det ud."

Hun benægter ikke at uhyrlighederne fandt sted eller at jøder og andre blev myrdet i lejrene, men hun stiller spørgsmålstejn ved at millioner blev dræbt.

"Hvordan kan der være så mange overlevende, hvis så mange blev dræbt?" spørger hun.

Da jeg pointerer, at hendes far tilstod at han var ansvarlig for mordet på mere end en million jøder, siger hun at briterne tvang det ud af ham under tortur. "Og din far, hvordan husker du ham?" spørger jeg.

"Han var den rareste mand i verden. Han var så god ved os."

Hun husker at de spiste sammen, at de legede i haven og at han læste historien om Hans og Grete. Inge-Brigit er overbevist om, at hendes far var en sensitiv mand og at han nok havde gættet, at han var indblandet i noget skidt.

"Jeg er overbevist om, at han var ked af det indeni. Det er bare en fornemmelse. Den måde han var på derhjemme sammen med os, nogle gange så han trist ud, når han kom tilbage fra arbejde. Der må have været to sider af ham. Den ene, som jeg kendte, og den anden som..."

Da jeg spørger, hvordan den rareste mand i verden kunne stå bag drabet på alle de mennesker, siger hun:

"Han blev nødt til at gøre det. Hans familie var truet. Vi var truet hvis han ikke gjorde det. Og han var en ud af mange i SS. Der var andre, som ville have gjort det, hvis han ikke gjorde det.

Efter et langt interview viser Inge-Brigit mig rundt i huset. Ovenpå peger hun på et fotografi af sine forældres bryllup fra 1929. De ser unge, glade og sorgfri ud. Hun har en hvid kjole på og opsat hår. Han har tre-kvart-længde bukser på og en tynd, let skjorte.

Den 80-årige Inge-Brigit sover hver nat under sin elskede far, Rudolf Höss' årvågne blik.

Fokuspunkter og opgaveforslag til gennemgang af kilden

- Hvorfor tror du, at Inge-Brigit er mere villig til at tale om Rudolf Höss' tilfangetagelse end om sin tid i Auschwitz?
- Igennem hele interviewet fremstiller Inge-Brigit sig selv som offer. Hendes eksmand udtaler ligeledes, at hun er "lige så meget offer som alle de andre [jøder]." Diskuter rimeligheden i denne sammenligning og tal om forskellen mellem at være offer i psykologisk forstand og være offer i juridisk, moralsk eller politisk forstand.
- Thomas Harding er journalist og skyder hele tiden lette bemærkninger ind i sit interview. Hvilken effekt har det og hvad gør det ved interviewets indhold? Hvorfor tror I fx, at Thomas Harding indskyder den sidste sætning "*Den 80-årige Inge-Brigit sover hver nat under sin elskede far, Rudolf Höss' årvågne blik,*" eller skriver: "*En konsekvens af at holde fortiden hemmelig er måske, at den aldrig bliver undersøgt ordentligt.*"?
- Hvordan beskriver Inge-Brigit sin far og i hvilken grad erkender hun hans ansvar i det skete?
- Tusindvis af tyske børn voksede efter krigen op med forældre, som i større eller mindre grad havde været involveret i nazi-regimet forbrydelser. Hvordan kan vi bruge interviewet med Inge-Brigit til at belyse, hvordan man i Tyskland har håndteret arven efter det nazistiske regime?

Kildeoplysninger til kilde 15: Rainer Höss er Rudolf Höss' barnebarn. Han er søn af Hans-Jürgen Höss, som var det tredje ud af de fem børn, som Rudolf Höss og Hedwig Hensel fik sammen. Rainer Höss voksede op uden kendskab til sin farfars forbrydelser, og det var først i teenageårene, at han opdagede det fulde omfang af familiens hemmeligheder. Som sekstenårig løb han derfor hjemmefra og har senere viet sit liv til at informere om Holocaust og forebygge racisme og fordomme.

Den nedenstående kilde er et uddrag af den israelske journalist, Tal Bashans artikel om sit møde med Rainer Höss, som hun skrev for den israelske avis, Jerusalem Post. Tal Bashan er barn af en tjekkisk mor, som overlevede Auschwitz. Bashan og Rainer Höss var begge inviteret til at tale i den tjekkiske by, Brno. I nedenstående uddrag beskriver Bashan en del af sin samtale med Rainer Höss, hvor han fortæller om sin barndom.

(Kilden er gengivet på <https://www.jpost.com/Magazine/The-sins-of-the-grandfather-437607>).

Kilde 15:

Den israelske journalist, Tal Bashan i samtale med Rudolf Höss' barnebarn, Rainer Höss, Jerusalem Post, 2016.

Jeg voksede op i et helvede. Min far slog mig og min mor hele tiden. Han regerede hjemmet med en jernnæve. Vi måtte ikke tale uden tilladelse og vi måtte ikke græde eller vise følelser... Da jeg var seks år var der en dreng i skolen, som inviterede mig til Pescha. Jeg anede ikke hvad det var, så jeg spurgte min far... Han sprang op af stolen og slog mig så hårdt, at han brækkede min næse, og så låste han mig inde på mit værelse. "Du skal ikke have omgang med de beskidte jøder," skreg han. Den næste dag hang der et skilt på vores dør, hvor der stod: "jøder ikke tilladt."

Min familie talte altid om hvor modig en soldat han [Rudolf Höss] havde været, om hvordan han blev dræbt i sit forsvar for fædrelandet. Leopold Heger, min farfars chauffør, tog mig nogle gange med på lange gåture og fortalte mig om min farfars heroisme og mod. Han kaldte mig en "prins" og sagde, at det var fordi min farfar "var ligesom en konge."

Fokuspunkter og opgaveforslag til gennemgang af kilden

- Hvad fortæller Rainer Höss' oplevelser os om den rolle, som antisemitismen spillede i Rudolf Höss' familie? Hvordan stemmer det overens med Rudolf Höss' egen forklaring på det, han har gjort fx i kilde 3 og kilde 12?

- Rainer Höss er 51 år, da han møder Tal Bashan i 2016, men han beretter om noget fra sin barndom i 1960'erne. Hvad kan den tidsforskydning betyde for Rainer Höss' erindring om sin far?

Kildeoplysninger til kilde 16: I efterskriften til sin biografi, *Hanns og Rudolf* beskriver journalisten Thomas Harding sit besøg i Auschwitz sammen med Rudolf Höss' barnebarn Rainer Höss og Rainer Höss' mor.

(kilden stammer fra Thomas Harding, *Hanns og Rudolf: En tysk jødes jagt på kommandanten af Auschwitz*, oversat af Poul Henrik Westh, Nyt Nordisk Forlag, 2014, s. 311-317.)

Kilde 16

Rainer Höss' besøg i Auschwitz: uddrag af Thomas Hardings biografi *Hanns og Rudolf: En tysk jødes jagt på kommandanten af Auschwitz*, 2013.

Det er en kølig novembermorgen, luften er frisk og klar, men skyerne ovenover truer med regn. Jeg står sammen med en mand på min alder og hans gamle mor ved indgangen til Auschwitz under de enorme, sorte smedjejernsord 'Arbeit Macht Frei'. Manden er Rainer Höss, 44 år gammel og klædt i en orangestribet sweater med snefnugsmønster - og han er barnebarn af Rudolf Höss. Efter at være vokset op i en familie, der har nægtet at tale om fortiden, vil Rainer vide mere. Han har i flere år indsamlet oplysninger om sin egen fortid og har tilbragt timevis med at søge på biblioteket, med at tale med familiens venner, med at kigge gamle fotografier igennem og læse sin farfars erindringer. Da han første gang begyndte at stille spørgsmål, snuppede hans far, Hans-Jürgen, ham af. For nylig blev Rainer beskyldt for at prøve at sælge nogle af sin farfars ejendele, en SS-dolk, farvelysbillede fra familiens tid i Auschwitz - og Rainer er stadig vred over pressens skarpe irettesættelser.

Rainers mor, Irene Alba, har et rundt ansigt og er en lille og tyk dame midt i halvfjerdserne med langt sølvgråt hår samlet i en hestehale. Irene blev født og voksede op i det konservative miljø i Schwaben i Sydvesttyskland og har boet alene i de sidste tyve år efter skilsmissen fra Rainers far.

Her blev myrdet mere end en million jøder så vel som flere hundrede tusinde politiske fanger, sigøjnere og katolikker. Det bliver første gang, familiemedlemmer af Rudolf har været i lejren, siden Hedwig og hendes børn rejste fra deres luksuøse ville i 1945.

[...]

Rainer tager sit videokamera frem og begynder at filme, som om han prøver at distancere sig fra oplevelsen. Jeg finder mit videokamera frem og forsøger mig også. Barnebarnet og svigerdatteren til kommandanten Rudolf Höss er i Auschwitz sammen med en jødisk efterkommer af en familie, som på et hængende hår undslap de ødelæggelser, der fandt sted her. Det føles meget besynderligt.

[...]

Dette er mit andet besøg, og jeg føler gudskelov ikke samme indre oprør som første gang. Rainer filmer stadig - rødstenshusene, 'Achtung'-skiltene, det strømførende hegn, som fangerne kastede sig ind mod for at begå selvmord - men da jeg vender mig mod Irene, går det op for mig, at hun ikke har det så godt. "Det her er ikke godt, jeg er så ked af det," siger hun og begynder at græde. Hun knuger sig selv i sin mørkegrå pelsfrakke. "Jeg vidste ikke noget af dette, da jeg blev gift med Hans-Jürgen. Han sagde ikke noget. Jeg fandt først ud af det, da min søster viste mig en artikel fra *Der Stürmer*." Hun græder så meget, at det er svært at høre, hvad hun siger.

"Din mand var kommandantens søn. Kendte han ikke noget til gasningerne, da han boede i villaen ved siden af krematoriet?" spørger jeg.

"Han sagde, at der hang en grim lugt over området. Ikke hele tiden. Men rigtig slem."

"Og hans mor, Hedwig. Kendte hun noget til drabene?"

"Selvfølgelig, selvfølgelig. Hun boede her jo alle de år."

"Hvorfor blev du ved med at være gift med Hans-Jürgen så længe, hvis du kendte til det her?" spørger jeg.

"Da jeg blev gift i kirken sagde jeg, til døden os skiller ad, i medgang og modgang. Jeg blev sammen med ham i 27 år. Han var ikke et lykkeligt menneske."

Jeg ved ikke, om hun græder på grund af de forfærdelige forbrydelser, der fandt sted her, eller fordi hun har ondt af sig selv. Jeg prøver at tro det bedste.

[...]

Jeg finder Rainer i en bygning til minde om de jøder, der blev deporteret fra Frankrig, og følger efter ham, mens han går fra rum til rum og ser på væggene fyldt af flere hundrede fotografier af jøder i bedre tider; klædt i deres stiveste puds, med

musikinstrumenter i hænderne, til dans i klubberne, på cykeltur, ved middagsbordet sammen med familien. Nu er de alle sammen borte. Rainer begynder at græde. "Det er så forfærdeligt," siger han. "Det, min farfar har gjort. Det er så ondt. Det er så ondt. Jeg har læst så mange bøger, jeg har sat mig ind i det her gennem årene, men det er meget værre at være her. Det er et forfærdeligt sted."

Vi går væk fra fangebygningerne og ned mod den fjerneste ende af lejren. Det er det tidspunkt, jeg først og fremmest har ventet på. Vi går gennem en kort gang af pigtråd.

"Her er det," siger jeg.

Foran os står den galge, hvor Rainers farfar blev hængt, ved siden af det gamle krematorium. Rainer går hen til trækonstruktionen. Han standser op, stirrer på den et par sekunder. "Det er det bedste sted det her," siger han. "Det sted, hvor de slog ham ihjel."

Irene har det stadig svært. Hun kan ikke være i nærheden af galgen særlig længe og går sin vej. Da hun vender sig, ser hun mig tage et billede af Rainer ved galgen. "Lad være med det," råber hun. "Du må ikke tage billeder her."

Da hun spørger, hvorfor jeg har taget så mange billeder, fortæller jeg hende, at jeg har researchet min grandonkel Hanns Alexanders historie.

"Det var ham der arresterede Rudolf," forklarer Rainer.

"Jeg har godt hørt om arrestationen," siger hun. "Rudolf lå og sov, da de fandt ham -de tævede ham da de havde fanget ham."

"Det var Hedwig, der aflagde tilståelse over for min onkel," siger jeg. "Det var hende, der fortalte, at Rudolf havde taget navnet Franz Lang, og afslørede, hvor han skjulte sig."

"Er det rigtigt? Var det Hedwig, der sladrede om Rudolf, og ikke hendes bror." Irene ser fast på mig. "Det kan jeg ikke tro. Hedwig har altid fortalt, at det var hendes bror, Fritz, der stak ham."

Jeg fortæller, at jeg har en kopi af arrestationsrapporten, der beviser det.

"Åh Gud, åh Gud," siger hun og knuger sig endnu hårdere. Hun ser oprigtigt chokeret ud.

Rainer går over til en jerdør med et lille hul i. Det er bagdøren til det gamle krematorium. Det er her, hans farfar kiggede ind

gennem kighullet og så fangerne blive gasset for at bevise over for sit personale, at han kunne klare at overvære de massebord, der fandt sted under hans ledelse. Rainer ryster på hovedet.

"Mutti, det her skal du ikke se," siger han. "Det vil ikke være godt for dig."

"Jeg vil, jeg vil, " siger hun. Hendes arme ryster, hun er stakåndet. Hun ser ud, som om hun har et astmaanfald. Da Rainer trækker på skuldrene og går videre, følger hans mor efter. Jeg er lige bag ved.

Rainer går gennem det første betonrum og ind i det næste kammer. "Se deroppe," siger han. "Det er der, de smed Zykoln B ned." Han fortsætter til næste rum med sortsværtede ovne, hvor ligene blev brændt. Hans mor tøver i døren.

"Min Gud, min Gud," hvisker hun.

"Det er grueligt," siger Rainer, "grueligt."

Det lykkedes Irene at slæbe fødderne fremad, og hun står ved siden af ovnene sorte smedjernsdøre. Hele hendes krop ryster, mens hun hulker. "Nein, nein, nein," mumler hun.

Efter nogle øjeblikke går hun udenfor i solen og den friske luft. Da vender Rainer sig mod mig og siger nøgternt: "Hvis jeg vidste, hvor min farfar er begravet, ville jeg pisse på hans grav."

Fokuspunkter og opgaveforslag til gennemgang af kilden

- Hvordan beskriver Thomas Harding Rainer Höss' og Irene Albas reaktioner på deres besøg i Auschwitz og hvordan kommenterer han på dem?
- Fra kilde 15 ved vi, at Hans-Jürgen Höss var voldelig over for sin kone og sine børn. Hvilke forklaringer giver Irene Alba på, at hun er blevet med Hans-Jürgen så længe, og hvad er Thomas Hardings reaktion på det?
- Hvad kan kilden fortælle dig om Höss-familien?
- Da Rainer går over til bagdøren til det gamle krematorium, skriver Thomas Harding: "Det var her hans farfar kiggede ind gennem kighullet og så fangerne blive gasset for at bevise over for sit personale, at han kunne klare at overvære de massebord, der fandt sted under hans ledelse." Hvor ved han

det fra? (note: eleverne har læst det samme uddrag fra Höss' personlige optegnelser, som Thomas Harding refererer til).

- Hvem tror du Rainer Höss og Irene Alba græder for?
- Diskuter på baggrund af kilde 15 og 16, hvordan man kan håndtere gerningsmandens og familiens traumer i eftertiden?

Kildeoplysninger til kilde 17: I 1986 gav Primo Levi et interview til den tyske radiostation, "Westdeutscher Rundfunk." Baggrunden for interviewet var udgivelsen af Primo Levis sidste bog, *De druknede og de frelste*, hvor Levi i tilbageblik reflekterer over de nazistiske udryddelseslejre. Nedenstående tekst er et uddrag fra interviewet, hvor Primo Levi kommenterer på Rudolf Höss' selvbiografi.

(kilden er gengivet i Marco Belpolitis (red.) *Primo Levi: Samtaler og interviews 1963-1987* oversat til dansk af Jytte Lollesgaard, Forlaget Forum, 2003, s. 275-276).

Kilde 17

Interview med Primo Levi, 1986

Interviewer: Hvad betyder mindet om overgrebet for et ikke-religiøst menneskes bevidsthed? Hvordan kommer man over det? Den religiøse tilgiver gennem en følelse af "pietas" som muligvis også hjælper ham til at bære over med den, der har forvoldt ham ondt. Men måske falder det et ikke-religiøst menneske svært at oparbejde den følelse?

Primo Levi: For mig at se er det væsentligste for et ikke-religiøst menneske som mig at forstå og få andre til at forstå. At, om jeg så må sige, prøve at pille ved dette manikæiske billede af verden i sort og hvidt. At få folk til at forstå ad hvilke trin man kan nå til en Höss' position. Jeg ved ikke om De kender Höss' bog, som efter min mening er den helt fundamentale bog om udryddelseslejrene, fordi den er skrevet af en lejrkommandant. Höss var Auschwitz' næstsidste kommandant: ham der indførte gaskamrene. Han blev efter krigen taget til fange af englænderne og overgivet til polakkerne, som stillede ham for en domstol, dømte ham til døden, og opfordrede ham til at skrive sine memoirer. Og denne mand - som til enhver tid, også da han blev beordret: indret mig den perfekte lejr, havde sagt ja til alt og alle - sagde også ja til polakkerne og skrev sine memoirer, som er en gruppvækkende bog. Gruppvækkende fordi han selv ikke ansigt til

ansigt med galgen havde forstået endnu. "Jamen, jeg har ikke gjort andet end hvad jeg fik besked på, jeg handlede efter ordre fra oven," sagde han. "Jeg gjorde min pligt som SS'er og officer, og alt hvad jeg har gjort, har jeg gjort godt. Da jeg fik ordre til at udtænke en metode til hurtig og effektiv aflivning af ti-femten tusind mennesker om dagen adlød jeg." Der er, må jeg indrømme, et par angerfulde ord her og der, men de er åbenlyst falske. Falsificerede. Jeg har for nylig for Einaudi (italiensk forlag) skrevet forordet til den italienske version af denne selvbiografi eller hvad jeg skal kalde det, for at vise hvordan et stort set normalt menneske som Rudolf Höss, der nok havde haft en vanskelig barndom, men ikke værre end så mange andre, havde ladet sig indfange af en mekanisme, der skridt for skridt forvandlede ham til det, mine læsere kalder et uhyre [...] Personligt tror jeg nu at en vis, specifikt tysk "opdragelse" må have spillet ind: Parolerne om "fædrelandet frem for alt" og "din pligt frem for alt." Og selvom jeg har mange tyske venner, er velbevandret i tysk litteratur og på en vis måde - min egen nysgerrige måde - er ligefrem "forelsket" i tysk kultur, så tror jeg ikke det er noget tilfælde at de ting er sket der og ikke i Italien eller noget andet sted.

Fokuspunkter og opgaveforslag til gennemgang af kilden

- Hvordan forklarer Primo Levi Rudolf Höss' gerninger?
- Ifølge Levi, hvem er så skyld i, at Rudolf Höss er blevet den han er? Kan vi tro på den forklaring eller er der andre mulige forklaringsmodeller? Inddrag gerne kilde 15 (hvor Rainer Höss beretter om omfattende antisemitisme i familien) eller kilde 4 (Herfs rapport fra sin inspektionsrejse til Auschwitz, der beskriver Höss som initiativrig).
- Både Thomas Harding, Inge-Brigit Höss og Primo Levi har været påvirket af Rudolf Höss' personlige optegnelser. Ligeledes har en lang række historikere brugt optegnelserne til at rekonstruere Holocausts begivenhedsforløb og til at forstå, hvorfor folkedrabet kunne finde sted. Overvej, om det er moralsk rigtigt, at gerningsmandens perspektiv får så stor indflydelse på eftertidens forståelse af folkedrabet.